

דתישבו

בס"ד

פרשת דברים, תשע"ו, מספר 1182

דמותו של השופט הישראלי בכתביו של הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל צבי וייצמן

נועם ונתיבותיה שלום, ותהיה מכוונת להשיב לישראל את כבודו ותפארתו בעיני עצמו ובעיני כל העמים.²

חלומם של הרבנים הראשיים התנפץ אל מול גלי המציאות, והרב הרצוג הביע את אכזבתו והשתאותו על כך שהמשפט העברי נשכח בקרן זוית, ומנהיגי המדינה ומחוקקה בחרו לאחוז דווקא בשיטת משפט זרה:³

הנה כבר הושיבו בתי דינים, או בית משפט עליון, ותורת ישראל לא נדרשה, לא נזכרה ולא נפקדה, ולא עשו אותה "אפילו כתורמוס הזה".⁴

על אף שחזונום של הרב עוזיאל והרב הרצוג לא התממש במלואו, התחושה היא כי בשנים האחרונות נעשה שימוש הולך וגובר במקורות הדין העברי הן בפסיקת בתי המשפט הן בחקיקה. כך, כדוגמה, הרפורמות האחרונות בהליכי פשיטת הרגל ובהליכי ההוצאה לפועל שואבות מן הדין העברי וממבטו המיוחד על יחסי נושה וחייב.⁵

במאמר זה נבקש לייחד את הדיבור על דמותו של השופט הישראלי בעיניו של הרב עוזיאל. הרב ראה בשופט דמות של משרת בקודש המשמש את הציבור ואת קונו על

מיד ובסמוך לציווי ירושת הארץ "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּאוֹ וְרָשׁוּ אֶת הָאָרֶץ" (דב' א:ח), משה מתאר את מינוי השופטים: "וְאָקַח אֶת רְאֵשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיָדְעִים... וְאָצְנָה אֶת שְׁפָטֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא" (שם:טו-טז), כמו רצה לומר שאי אפשר להם לארץ ולאזרח ללא משפט. כך גם בראשית ימיה של המדינה החלו רבניה וראשיה לדון באופיו של המשפט שיחול בארץ עם חזרת בניה אליה.

בשנת 1939 התמנה הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל כרב הראשי לישראל לצדו של הרב י"א הרצוג. יחדיו חיברו השניים את התפילה לשלום המדינה, קבעו את יום ' בטבת כיום הזיכרון הכללי לחללי השואה ואת יום ה' באייר כיום ההודיה על תקומת ישראל. יחדיו הם גם טוו חזון משותף שעיקרו הנחלת המשפט העברי כמשפטה של המדינה היהודית. היה זה הרב הרצוג שכתב בנחרצות באחד ממאמריו בעניין זה:

כמעט שלא היה יכול לעלות על דעת שום יהודי דתי שהמדינה היהודית תעזוב מקור מים חיים, את תורתנו הקדושה לחצוב לה בורות, בורות נשברים. לסגל לה חוקים ומשפטים של עם אחר... ועתה הנה... שאפתי אני להקים תנועה אדירה שמטרתה תהא להשפיע על המועצה המחוקקת העתידה, להכניס בחוקה סעיף יסודי שיקבע שהמשפט במדינה יהא משפט התורה.¹

ובאותו לשון חלם אף הרב עוזיאל –

תחוקת המדינה צריכה להיות בנויה על אדני התורה והמשפט, שכל דרכיה

² הגיוני עוזיאל, א, ירושלים תש"ג, עמ' 307-308.

³ שם, עמ' 17.

⁴ במסכת ביצה (כה ע"ב) מתואר אופן ההכנה של התורמוס: "ממשמע שנאמר ויעזבו את ה', איני יודע שלא עבדוהו? ומה תלמוד לומר ולא עבדוהו? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: אפילו כתורמוס הזה, ששולקין אותו שבע פעמים ואוכלין אותו בקנוח סעודה לא עשאוני בני".

⁵ על רפורמת חוק חדלות הפרעון של שרת המשפטים, הגב' איילת שקד, ראו תזכיר החוק: tazkirim.gov.il/Tazkirim_Attachments/4240_1_x_AttachFile.doc. על הרפורמה בהליכי הוצ"פ ראו באתר משרד המשפטים: www.justice.gov.il/Units/Siuamishpaty/subj_ects1/NosimBetipulenu/Pages/hotzlap.aspx

* צבי וייצמן מכהן כשופט בבית המשפט המחוזי מחוז מרכז.

¹ על משפט התורה בישראל, הלכה פסוקה, חלק א, מכון הרי פישל, ירושלים תשכ"ב, הובא גם בספרו של השופט יעקב בזק, המשפט העברי ומדינת ישראל, ירושלים תשע"א, עמ' 15.

עצם האבחנה שעושה הרב עוזיאל בין השופט הזר שאינו מחויב לפסוק לפני משורת הדין לבין עמיתו השופט העברי, יש בה ללמד כי על השופט העברי לשקול ולדון אף לפני משורת הדין.)

הרב עוזיאל סבור גם, כי על מנת להגיע לדין צדק על השופט להכין עצמו לקראת הדיון, הכנה שעיקרה נפשי ותודעתי; על השופט לתת דעתו כי הוא מכריע גורלות של אחרים, וככזה עליו להיות מרוכז היטב בהליך המשפטי. עליו להכיר את טענות הצדדים לפני ולפנים, לבחון את הגיון של הטענות, ואף לתת את דעתו להתנהלות בעלי הדין, לתנועותיהם ולהבעות פניהם בעת מתן העדות, לבל יחמיץ רמז לדבר אמת או שקר:

שופט צדק זה אשר בעת המשפט הוא עצמו עומד לדין, בהכרת האחריות ובאימת העין העליונה הצופיה עליו, שומע כל מלה ומלה, מסתכל בכל תנועה של בעלי הדין, וטרם שיבוא להוציא פסק הדין, חוזר ושונן לפני בעלי הדין את טענותיהם למען דעת אם הבין את כל דבריהם וטענותיהם, ולהודיע לבעלי הדין כי שמע והבין את דברי הריב שביניהם. ואחרי עצה ומחשבה, אחרי עיון והסברה בכל צדדי הדין, בהגיעו אל ההכרה הברורה של המשפט... בענוה יתרה פוסק את הדין ואומר: פלוני, אתה זכאי! פלוני אתה חייב!

הרב עוזיאל אף מבהיר לשופט כיצד עליו לנסח את פסק דינו. הוא מציין כי למרות שמצד הדין על השופט לפרט אך ורק את טענות הצדדים ואת פסקו, מבלי להוסיף את נימוקיו, הרי שלטובתו של הציבור ועל מנת שהצדק יראה, ולא רק יעשה, ראוי להוסיף על הדין ולנמק בקצרה את פסק הדין. זאת על מנת להקל על בעל הדין לקבל את חיתוך הדין, ולהבין את פסקו של בית המשפט, וכן על מנת שערכאת הערעור תוכל לבקר את פסק הדין במידת הצורך:

ובאיכות כתב פסק הדין, ההלכה קובעת לכתוב רק הטענות ופסק הדין שעליהם, משום שבזה כבר ניתנת האפשרות לכל יודעי משפט לחקור הדין, כי תורה אחת לכולנו ... אבל ההלכה לחוד, וההרגשה המוסרית של הדיין פורצת גדר ההלכה... במקום שהוא רואה רצונו הנאמן של בעל הדין לדעת דבר המשפט, ומדוע לא ינתן לו סיפוק זה? ... בכתובת פסק דין מנומק

מנת להציל עשוק מידי עושקו. לפי תפיסתו, אין דין אחד לשופט הישראלי ולשופט הזר, שכן בה בשעה ששופטי האומות מבקשים ליישב את פסקיהם עם לשון החוק, על השופט הישראלי לראות כתכלית פסיקתו את התוצאה הצודקת, גם אם זו אינה מתיישבת, לכאורה, עם החוק ככתבו וכלשונו! לפיכך ראוי שמידת "לפנים משורת הדין" תהא תדירה בחתימת פסק דינו של היושב על מדין, וכן ראוי שיעשה שימוש בדיני היושר העבריים, שמקורם באמירת הכתוב "וְעִשֵׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטֹּב" (דב' ו:יח). וזו לשונו:⁶

לפני כל השופטים והדיינים עומד ספר החוקים "הקודקס המשפטי". הדיין במצאו את הסעיף של החוק ובהתאימו את משפטו אליו, הרי הוא יוצא ידי חובתו בתור דיין והוא נקרא שופט צדק, במובן זה שהצדיק את משפטו לפי ספר החוקים שלפניו אפילו אם המשפט איננו צודק בעיקרו. דיין זה אינו מצווה, ואולי גם אינו רשאי, לדון לפני משורת הדין אלא לפי הדין הפרוש ומונח לפניו... אולם הדיין הישראלי מצווה לשפוט את העם משפט צדק, כדכתיב: "וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשֵּׁפֶט צֶדֶק" (דב' טז:יח) - מכאן אזהרה... שידונו משפט צדק, כלומר: המשפט בעיקרו יהיה צודק, ושהדין גם הוא יהיה צודק, וכן הזהירו רז"ל ואמרו: צדק את הדין ואח"כ חתכהו (סנהדרין ז ע"ב)... הדיין לפי התורה הישראלית הוא איש חיל, הלוחם את מלחמת הצדק והיושר, להציל עשוק, להשיב את הגזלה, להפר מזימת רשע, ולגלות את האמת הברורה. אין הוא רשאי להפטר מן המשפט, ואין הוא רשאי לנהוג קלות ראש ולסמוך בספר החוקים מבלתי עיון ומחשבה, ומבלי חקירה ודרישה לגלות האמת ולהוציא לאור משפט אמת וצדק.

אמירה נחרצת זו של הרב עוזיאל מפתיעה משהו; שכן, לאורך הדורות הייתה גישת הפוסקים הספרדים (בניגוד לעמיתיהם האשכנזיים) כי על הדיין לפסוק על פי חיתוך הדין ולא לנהוג לפני משורת הדין.⁷ (לטעמי,

⁶ שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - חו"מ סימן א. הציטוטים בהמשך לקוחים מאותו סימן.

⁷ כך היא, לדוגמה, שיטת רבי יוסף קארו, מחבר השולחן ערוך. ראו בית יוסף, חושן משפט, סימן יב, ס"ק ב; ר' סעדיה גאון, ספר הפיקדון, ורבים אחרים.

נכתבים בתמצית הטענות ונימוקי פסק הדין, למען תינתן להם אפשרות הביקורת של בתי דין הגבוהים ולימוד משפטי התורה לכל העם.

מהדברים שהבאנו לעיל עולה שאיפתו של הרב עוזיאל להעלאת קרנם של המשפט העברי ושל השופט האוחז בעקרונותיו.

מראים אנו מדת הצדק של משפט ישראל והתאמצותו של הדיין לחקור עד כמה שידו מגעת, לברר את האמת, לגלות את המרמה והזיוף של בעלי הדין, אם ישנה כזאת, ולדון דין אמת לאמתו... מנקודת השקפה זו שהיא לדעתי נכונה ונאמנה, ראוי שכל פסקי דיננו, מלבד אלה הרגילים שהם פשוטים ומובנים מעצמם, יהיו

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף